

ODPRTA TRIBUNA

Zveza društev za varstvo
okolja v Sloveniji
Upravni odbor –
Komisija za ustavne spremembe (prvi del)

Ljubljana, 10. 2. 1988

MNENJA IN STALIŠČA ZVEZE DRUŠTEV ZA VARSTVO OKOLJA V SLOVENIJI K SPREMEMBAM ZVEZNE (IN REPUBLIŠKE) USTAVE – k osnutku amandmajev k ustavi SFRJ, Delo 13. 1. 1988, Poročevalec 16. 1. 1988

1. ŽE OBJAVLJENA STALIŠČA UO ZVOS K SPREMEMBAM ZVEZNE USTAVE

Že k delovnemu osnutku amandmajev k ustavi SFRJ zvezne komisije (Poročevalec 2. 9. 1987 in Stališča komisije SR Slovenije k temu 10. 9. 1987) je upravni odbor ZVOS na seji dne 9. 10. 1987 sprejel svoja Stališča; ta so bila 31. oktobra 1987 objavljena v Delu. V teh Stališčih naš upravni odbor ni nasprotoval (manjšim) pomembnim izboljšavam v družbenopolitični in družbenoekonomski ureditvi SFRJ, kakršne je predlagala slovenska ustavna komisija.

V Stališčih smo opozorili, da je bilo v začetku postopka ustavnih sprememb sprejeto in objavljeno, da se temeljna načela (prvi, uvodni del ustave) in druga temeljna ustavna določila ne bodo spremenila. Ob delovnem osnutku pa smo ugotovili, da predlagane spremembe zvezne ustave bistveno posegajo v suverenost držav, republik, ker skoraj za vse dejavnosti uvajajo zvezno (nad)pristojnost in urejanje z zveznim zakonom. Izrazili smo tezo, da so predlagane spremembe v nasprotju s tistimi veljavnimi temeljnimi načeli, ki zagotavljajo nacionalno svobodo in neodvisnost, uresničevanje interesov tudi vsakega naroda posebej, socialistične družbene odnose, ki temeljijo na samoupravljanju delovnih ljudi-baze idr. Predlagane ustavne spremembe so v nasprotju tudi z drugimi temeljnimi določili veljavne ustave (ki zagotavljajo: da je vsaka republika država, ki temelji na suverenosti naroda in ljudstva, da v republiki delovni ljudje in občani zagotavljajo in uresničujejo suverenost, enakopravnost in nacionalno svobodo ter zagotavljajo neodvisnost, da so vsi narodi in jeziki enakopravni, da v Sloveniji vsi poslujejo v slovenskem jeziku – kot določa veljavna ustava, idr.). Veljavna ustava SFRJ eksplicitno in implicitno določa, da republike in narodi sami urejajo *temelje sistemov* pretežnega dela dejavnosti (šolstva, izobraževanja, kulturnih dejavnosti, združevanja v društva, sodstva, gospodarskih dejavnosti, temelje davčnega sistema, varstva okolja idr.). Napisali smo, da naj se le za tiste redke dejavnosti, za katere je skupno urejanje res potrebno, na zvezni ravni določijo (le) *skupni splošni elementi*, ne pa *temelji sistemov* (splošni zato, da ne bodo v škodo nobeni federalni enoti).

Ker pa so (bili) predlagani amandmaji zvezne komisije v očitnem

nasprotju s temeljnimi določili veljavne ustave, smo v objavljenih Stališčih ZVOS zapisali tudi, da bi bila takšna konfliktna ustava SFRJ nična in povod za najresnejša nesoglasja.

2. MNENJA IN STALIŠČA ZVOS OB OSNUTKU AMANDMAJEV K USTAVI SFRJ,

Delo 13. 1. 1988 in Poročevalec 16. 1. 1988

2.1 Osnutek amandmajev k ustavi SFRJ, ki ga je sprejel zvezni zbor

Kljub temu da je v javni razpravi o delovnem osnutku ustavnih sprememb v letu 1987 slovenska javnost in večina v Sloveniji odločno zavrnila takšne ustavne spremembe, ki v zvezno ustavo radikalno vnašajo zvezni centralizem in tudi unitarizem in kljub slovenskemu pismu zveznim telesom, prinaša obravnavani Osnutek amandmajev k ustavi SFRJ 1988 večino zavrnjenih predlogov. Silno obširno besedilo ustavnih amandmajev, ki obsega v Delu dve drobno tiskani strani ali nekaj normalno tiskanih strani Dela, ponuja precej prek 150 ustavnih sprememb – pasti (ne točk), ki so – kot kaže – mnoge tu za rezervo, da se centralizem vsekakor uvede.

Pozvani smo k demokratični, široki, utemeljeni in strpni javni razpravi. Menimo:

(1) da je osnutek preobsežen in za večino občanov neobvladljiv, zato bi RK SZDL nemudoma morala na to reagirati,

(2) v času, ko bi potekale ustavne razprave, ne bi smelo biti volitev, motenj gospodarstva (z začasnimi ukrepi) ter mladine (z majskimi prireditvami) idr. ali pa je treba čas za razprave podaljšati,

(3) če naj bodo k vsaki pripombi podane utemeljitve, moramo obseg naših mnenj in stališč znatno razširiti, to pa spet terja več časa in prostora.

Ugovore ZVOS utemeljujemo z (uradno) objavljenimi podatki ali pa smo jih podčrtali z mnenji eminentnih slovenskih in drugih strokovnjakov ter družbenih delavcev.

2.2 Neutemeljenost in nesprejemljivost zveznega centralizma in unitarizma v večnacionalni federaciji

V knjigi, ki je izšla pri slovenski založbi Komunist 1987, Morala, razrednost in vloga ZK, piše dr. Vojan Rus naslednje:

»V našem sistemu so vse politične in ekonomske funkcije upravljalškega sestava določene. Če jih nosilci dosledno izvajajo, (in če niso hipertrofirane, op. ZVOS), niso birokratizem, etatizem ali tehnokratizem. Vendar te funkcije pogosto padajo v odtujitve, ker zavedno ali nezavedno prekoračijo svoja pooblastila, npr. *svojevoljno razpolagajo s presežnim delom in investicijami*, ali pa, ker svoje naloge in vloge ne opravljajo, ker dremljejo na svojih stolčkih in ker s tem *blokirajo velike človeške, gospodarske in naravne možnosti, do katerih imajo glavne vzvode, kar je posebej značilno za moderen, sodoben jugoslovanski birokratizem*. Čeprav etatizem, birokratizem in tehnokratizem vznikajo na (tej) objektivni osnovi . . . , jih ne moremo povsem izenačiti z upravljalško sestavo, z upravljanjem in umskim delom, ampak s tistimi sestavinami upravljanja, *ki so se odtujile!*« Daleč največji del biro-tehnokracije se je nabral v zveznih upravnih organih in

organizacijah okoli Zveznega izvršnega sveta. Ocenjujemo, da prav – človeku in družbi – odtujeni del zveznega aparata »stoji« za ustanavljanjem novih in novih zveznih organov in drugih teles (komitejev: za znanost, tehnologijo, kulturo; zveznih komisij, konferenc, itd.), čeprav so ti organi in telesa v primerjavi z drugimi državami že danes preobsežni, neučinkoviti in odtujeni posameznim federalnim enotam. V zveznem patentnem zavodu v Beogradu že pet let leži 11.000 patentov neobdelanih (pravi Stojan Pretnar. Sam je bil izločen iz zvezne komisije za patentno pravo, ki da ni podobno nobenemu v svetu).

Slovenski znanstveniki so na podlagi dosedanjih izkušenj odločno nasprotovali ustanovitvi zveznega sklada za znanost in tehnologijo, kjer bodo o projektih in sredstvih odločali zvezni upravni delavci. Menili so, da to tudi ni v skladu z ustavo. Za vsako publikacijo, ki jo matična domovina SR Slovenija prejme iz skupnega slovenskega kulturnega prostora izza meja, čaka na dovoljenje iz Beograda. Podobno je z materialom v gospodarstvu. Ugasnila je tudi »pod Titom uveljavljena samoumevnost«, da so bili v mednarodnih stikih, ki zadevajo SR Slovenijo, vselej navzoči tudi predstavniki SR Slovenije. (Tako pa menda ni bilo, ko sta se kancler Vranitzky in Mikulić na Bledu pogovarjala tudi o dvojnih Slovencih – prebivalcih ter mejaših Avstrije, in ne v Rimu o Slovencih-prebivalcih ter mejaših Italije). Omenimo samo še nesprejemljive zvezne gospodarske ukrepe.

Menimo, da je že v veljavni ustavi treba zmanjšati prevelik in škodljiv zvezni centralizem in zahtevati dosledno spoštovanje ustavnih določil!

Popolni centralizem, ki ga ponujajo ustavni amandmaji, pa v celoti odklanjamo.

Medtem ko se Evropa združuje v zvezo samostojnih, samobitnih svobodnih držav (morda v neko obliko konfederacije), ko je celo Sovjetska zveza v vseh pogledih krenila v napredno smer in odpira vrata posameznim narodom, republikam (kar je dokazan trend v svetu), pa odtujeni del zveznega aparata (z deli republiških), obrača razvoj Jugoslavije nazaj, v prevlado centralistične birokracije, tehnokracije in manj razvitih.

Dr. Ljubo Bavcon pravi v članku Pazljivejše razločevanje v Naših razgledih 1987, med drugim: »Težave bodo imeli procesi demokratizacije v drugih delih Jugoslavije in v centru, kjer sta že dolgo v nenehnem spopadu socialistični konservatizem in demokratični socializem. Avtorji provokacij so, kakor da bi živeli zunaj prostora in časa, dali piscem strogo zaupnih enciklik . . . argumente za pozive k uporabi ,ognja in meča'. Zdaj socialistična konservativna stran (in ni si treba delati iluzij, ta ima kar precej moči in deloma po Jugoslaviji celo konsenz prebivalstva), razglaša že samo odpiranje vprašanj npr. o konceptu proslav, o varstvu našega naravnega okolja, za ,sindrom antisocializma, meščanskega desničarstva' . . . in s temi gesli razpihuje ,sindrom antislovenstva' . . .«

Zaradi večnacionalne federacije, zaradi velikih medsebojnih civilizacijskih, kulturnih in strukturnih socioekonomskih razlik pa se problemi še zaostrojujejo. Eden od neugodnih trendov je gotovo ta, da se vsa zvezna moč združuje in raste na ozemlju ene republike. V Zavodu SFRJ za družbeno planiranje, ki neposredno pripravlja strokovne podlage za ukrepe ZIS, pa tudi za zvezno zakonodajo, so zaposleni pretežno strokovni delavci iz ene republike in ene narodnosti. Enako velja za zvezne upravne organe. (Če se motimo, naj natančne podatke objavijo!)

Ustavne spremembe vnašajo v ustavo tudi *unitarizem*, poenotenje vseh

federalnih enot (v praksi pretežno na kopito ene republike). O teh namerah pričajo tudi nekatere neprimerne (dokumentirane) izjave na kongresih zvez komunistov, na razpravah zveze društev pisateljev, zapisane so v knjigi pisatelja Cirila Zlobca Slovenska samobitnost in pisatelj, in v mnogih drugih (o načrtovanem izginotju Slovencev in Slovenije idr.) Unitarizem zaznavamo tudi v vztrajnem, protiustavnem uvajanju »skupnih jeder« (zveze najdemo v Memorandumu, v nagrajevani knjigi o Milutinu, v kompletih proti slovenskemu gospodarstvu, bančništvu, v zveznih kulturnih in znanstvenih projektih, celo v nekaterih stvarkah itd.)

Ivan Bratko je v članku *In medias res* v Delu dne 28. 8. 1986 med drugim objavil naslednje: »Kaj pa asimilacija po naravni poti? Je mar ta vedno v skladu s človekovimi pravicami? V resnici se pod naravno asimilacijo često prikrivajo postopki, ki so še hujši kot je nasilna. Sodobne družbe vedno bolj opuščajo nasilno asimilacijo, saj je nezdržljiva z njihovim ugledom v svetu in s sistemom načel. Dandanes velja boj manjšin (oz. ponekod manjših narodov, op. ZVOS) predvsem tej nenasilni obliki asimilacije in oviranja, saj je bolj razširjena in tudi nevarnejša. Oglejmo si nekatere njene prijeme in metode. Znani pesnik Miroslav Košuta piše o hudih in trajnih finančnih stiskah Slov. stalnega gledališča v Trstu. Njihov boj za obstoj primerja z dvobojem s storokim daviteljem (samo delno izpolnjene obveznosti, predvsem pa s tolikšno zamudo, da je usodno) ...«

Edvard Kardelj je pred desetimi leti, ko je polemiziral z Avstrijci, ki so branili demokratično pravico človeka do nacionalne asimilacije, najbolj odločno, skoraj ogorčeno spodbil (Kardeljev citat): *„Ideologija asimilacije ne le, da nima nobene zveze z načeli demokracije, temveč je zavestno ali nezavedno montirana fasada za politično prakso nasilne asimilacije oziroma denacionalizacije. To je ravno ideologija, ki celo bolj kot nasilna denacionalizacija pri manjšinah – pa ne samo pri manjšinah, temveč tudi pri narodih Jugoslavije – prav tako poraja neke vrste prastrah pred asimilacijo, pred izgubo možnosti za narodnostni obstoj. Zgodovina dejansko ne pozna samoasimilacije pri avtohtonih manjšinah ... Vsi procesi asimilacije (v takih pogojih) so samo ena ali druga oblika nasilja“ ...«*

Zagovorniki centralizma in unitarizma v zvezni ustavi hočejo naprtiti krivdo za družbenoekonomsko krizo »egoizmu republik« vseh povprek, da bi lahko opravičili centralizem in unitarizem. Večina naprednih znanstvenikov v SFRJ in večina ljudi v Sloveniji, (Hrvaški) to utemeljeno spodbija. Poleg že navedenih vzrokov so vzroki krize tudi v tem, ker je bilo v prej še neindustrializiranih, nerazvitih republikah s pomočjo razvitejših in tujih kreditov ustvarjenega ogromno družbenega bogastva (od naj sodobnejših tovarn, kulturnih in izobraževalnih ustanov, univerz, (pre)razkošnih rekreacijskih in telesnokulturnih objektov, TV in filmskih studijev, velikih spomeniških kompleksov, stanovanj, urbane opreme in infrastrukture), ki je zelo drago in ga v tolikšnem zamahu ne bi mogle ustvariti, uporabljati in vzdrževati niti bogate države na višji civilizacijski stopnji (stroški uporabe, služb, vzdrževanja, nenormalnih okvar, energije, komunale, idr.). K temu prištejmo še ogromno dragih prireditev, ogromen administrativni aparat z reprezentanco, JLA, ogromne izgube časa in sredstev zaradi sprememb predpisov, idr. Znatno del prebivalstva na jugu SFRJ je tako rekoč stopil iz srednjega veka v 20. (21.) stoletje, iz Orienta v Evropo. Za to še ni razvil novih bivalnih in ne delovnih navad v industriji, terciarnih in kvartarnih dejavnostih in je produktivnost dela kljub novi tehnologiji nizka. O teh

vprašanih je bilo v zadnjih letih mnogo napisanega. (Viktor Žakelj) Pošast centralizma, V. Žakelj in E. M. Pintar v članku Kdaj postane kriza tragična menita, da so v SFRJ 3 civilizacije – ne stopnje in številni drugi članki, knjige. Dr. Marjan Tepina v članku Urbanizacija proti stabilizaciji piše o škodljivosti beograjske in druge metropolizacije, o tem, da jug. olimpiade plačujemo vsi delovni ljudje v SFRJ, Delo 1987).

Naslednji vzrok krize, poleg drugih, je v prenizki zaposlenosti in produktivnosti prebivalstva v južnih republikah. E. M. Pintar piše v članku Izčrpanost generacije v Delu 1987: »Za Slovenijo je značilna nadpovprečna zaposlenost, okrog 42%, v primerjavi z Jugoslavijo (brez SRS), kjer je zaposlenih le približno 25%. To pomeni, da v Sloveniji delajo več kot 4 od desetih prebivalcev, v Jugoslaviji (zlasti na jugu) pa le nekaj več kot 2 ali samo eden...« Jasnó je, da 2 delavca na 10 prebivalcev z nerazvitimi delovnimi navadami, – ki povrh delata le nekaj ur dnevno, v administraciji pa še manj – ne ustvarita sredstev, presežne vrednosti, ki bi pokrivala potrebe naraščajočega in vse zahtevnejšega prebivalstva, marsikdaj prerazkošnega družbenega standarda (»porabo«), ves »aparát« in še razširjeno reprodukcijo. Zato mora manjkajoče prihajati iz »razvitejših« republik, iz zvezne prerađdelitve, iz tujih kreditov, razširjeno je tradicionalno prekupčevanje, neplačevanje računov, udobnejši način življenja, s posledicami preagle industrializacije in urbanizacije.

Napredne sile iz vseh delov SFRJ, in tudi ZVOS, menijo, da izhod iz krize nikakor ni v centralistični, unitarni državi, na katero se veže hegemonizem enega naroda in asimilacija drugih, zato takšne (nacistoidne) smeri in ideje o »federaciji občin« najodločneje odklanjamo! Menimo, da so civilizacijsko-kulturne, ekološko-prostorske razmere in gospodarske, zaposlitvene, izobrazbene idr. sestave po republikah tako različne (nič manjše, kot jih je navajal že prenikavi Ivan Cankar), da jih mora reševati vsaka federalna enota sama zase, ob sodelovanju z drugimi in s čim večjim odpiranjem v svet. Vsaka republika naj se čimprej nauči skrbeti sama zase in še za skupne interese SFRJ – zveze držav, republik, (ker imajo južne republike ugodne naravne vire, energijo, odlično izobrazbeno raven, mnogo ustvarjenega družbenega bogastva, industrijo in inštitute z najnovejšo tehnologijo, se lahko ob varčevanju in prestrukturiranju, smotnem zaposlovanju v proizvodnjo, kmalu postavijo na lastne noge. Drugi pa se vanje ne vpletajmo). »Samostojnosti kolikor je le mogoče, centralizma samo, kolikor je potrebno« je zapisal dr. Ivan Kristan v Naših razgledih 1986 (referat) in podobno o ustavnih spremembah v l. 1987. »Zgodovinska izkušnja je pokazala, da unitarna centralistična država ne ustreza večnacionalni podlagi. V naši lastni zgodovini se je ta izkušnja pokazala s posebnim poudarkom... (v stari Jugoslaviji... in danes). Federaciji lahko funkcionira v smislu Althusiusovih idej kot ‚skupnost skupnosti‘... Če bi hoteli tem skupnostim – sestavnim delom federacije odvzeti politično samostojnost in jo minimizirati, to ne bi imelo opravka z idejo federacije, marveč z idejo centralizacije!« Torej v ustavnih spremembah zasnovana zveza občin ni več federacija in so predlagani amandmaji v nasprotju s temeljnimi določili ustave! I. K.: »V jugoslovanski federaciji kot večnacionalni federaciji je na eni strani zagotovljena samostojnost narodov in narodnosti v njihovih federalnih enotah, na drugi strani pa je zagotovljena njihova enakopravnost pri uresničevanju skupnih interesov federacije...«. Dr. Franc Grad v Naših razgledih 1988 dokazuje, da vsejugoslovanski referendum o ustavi SFRJ nima pravne pod-

lage in med drugim pravi: »Je popolnoma nepomembno, ali so federalne enote približno enako velike, ali pa so razlike zelo velike. Načelo enakopravnosti federalnih enot, ki je pomembno celo za federacije, kjer je samostojnost enot zgolj posledica tradicije, je seveda še toliko pomembnejše za federacije, v katerih predstavljajo federalne enote okvir za samostojen razvoj in politično organiziranost posameznih narodov, ne samo za njihov položaj, marveč tudi za dejansko stabilnost odnosov v federaciji! Pri tem pravic narodov ni mogoče različno obravnavati glede na število narodovih članov!«

2.3 Nekateri problemi (razvoja) Slovenije in ustavne spremembe

Ocenjujemo, da naša republika skoraj zgledno skrbi za gospodarske zadeve, za korektno plačevanje in izpolnjevanje vseh obvez v SFRJ in celo izpolni vsak program, v katerega nas pritegnejo druge republike.

Že mnogo let pa ZVOS in drugi opozarjamo, da je okolje v Sloveniji v celoti najbolj onesnaženo v SFRJ in celo v Evropi, takoj za Čehoslovaško in Nemško demokratično republiko. K temu dodajamo spoznanja, da je za slovensko kulturo, mladino in za razvoj slovenskega naroda (tudi v zamejstvu) sorazmerno najslabše poskrbljeno. Vendar so vsa opozorila in predlogi zaman, razmere v Sloveniji se slabšajo. (Lahko bi rekli, da je v prizadevanjih v južnih republikah čutiti ravno nasprotni vrstni red; še najbolj uravnovežena se zdi Hrvaška). Dr. Matjaž Kmecl je zapisal, da bi z enim od prispevkov Slovenije, za eno prireditev v drugi republiki lahko znatno sanirali okolje v Sloveniji! Povedal je tudi, da Slovenija v vsej svoji zgodovini še ni toliko dajala drugim kot danes (in da smo po tem menda svetovni fenomen).

Ker je varstvo okolja najtesneje povezano z zdravjem prebivalstva in s kulturo (ljudi in dediščine), pozivamo odgovorne zvezne in republiške organe, da utemeljijo lanske in letošnje zvezne omejitve investicijskih in drugih sredstev za kulturo, telesno kulturo in druge družbene dejavnosti, ko pa so bili *hkrati* (!) na isti zvezni ravni pod različni postavkami, razlagami in pritiski sprejeti največji zvezni kulturni in telesnokulturni projekti za posamezne republike(!): Srbijo (olimpiada, Kopaonik, V. Karadžić), Kosovo, (ki ima najvišjo izobrazbeno raven(!) projekt šol, hotelov, smuč. središč, strokovnjakov), BiH (olimpiada itd.), Črna Gora (popotresna kulturna obnova), Hrvaška (univerziada), (Vojvodina 1988 mladinske manifestacije) idr. Ti in drugi zvezni projekti so se namreč v l. 1986–1988 izvajali. V okviru le-teh je zgrajenih in obnovljenih veliko največjih kulturnih in športnorekreativskih objektov in izvedenih veliko tudi mednarodnih in drugih kulturnih, športnih prireditev, manifestacij, publikacij, filmov idr. To pa danes uspešno nadaljujejo veleprojekti nacionalno-rekreativskih središč i. dr. Ti zvezni projekti so večinoma predimenzionirani, – piše se tudi o zlorabah – in neuravnoveženi. Tako meni mnogo ljudi. So dokaz preveč centralističnega odločanja ob preslabem poznavanju zgodovine in kultur vseh narodov ter vseh republiških razmer. (Namesto več tisoč kostimov in 4-urnih prireditev bi zadoščala polovica). Od več 10 mednarodnih prireditev za utemeljitelja srbske književnosti V. Karadžića bi bilo dostojno sploh polovico privarčevati in jih posvetiti njemu del, drugi del na Slovencu Jerneju Kopitarju, poleg Miklošiča največjemu svetovno cenjenemu slavistu »vseh časov«, »čudežu znanosti«, pomembnemu za ves jugoslovanski in slovanski svet;

pobudniku, učitelju, mecenu, mentorju V. Karadžića, ki je tega spodbudil, učil in mu zastoj prevajal dela v nemščino ter latinščino, ker jih V. Karadžić ni znal. Vendar je J. Kopitarja proslavila le Ljubljana-Šiška (ob že minuli dvesto letnici rojstva). Kako bi bilo šele pod novo centralistično-unitarno ustavo? Tu pa so še hrvaški in drugi jubileji. Zvezni projekti so lahko krivični in v škodo prijateljstvu med narodi.

Ker so zvezna telesa prav v tem času velikih kulturnih projektov sprejela drastične omejitvene ukrepe za investicije in »porabo« v kulturi, telesni kulturi idr. družbenih dejavnostih, pomeni, da so ukrepi prizadeli predvsem eno, dve republiki, oz. le majhen del SFRJ. Slovenija je tako trikratno prizadeta.

Prvič smo sredstva za zvezne projekte *dali* in jih v Sloveniji odtrgali realizaciji najosnovnejših potreb: sanaciji okolja in s tem zdravja najbolj bolehnih mladine, dograditvi nujnih osnovnih šol (Kočevska, Lenart, Ljubljana, itd.), sanaciji in graditvi srednjih šol, ki se podirajo, so nehigienske, premajhne, brez telovadnic, sodobnih laboratorijev, podobno velja za univerzo; slovenskim muzejem, galerijam, gledališčem, ki so v velikih stiskah; večjim slovenskim (opernim) prireditvam; podirajočemu se simbolu glavnega mesta republike – ljubljanskemu gradu; prenovi podirajočega se brnika slovenstva na Jadranu – Pirana, (malega Dubrovnika, ki ga menda tudi nacionalno izgublamo, kjer ni denarja za obnovo atrija, dvorane in za klavir) podobno na Štajerskem, prenovi in sanaciji najpomembnejše kulturne in naravne dediščine, dostojni proslavitvi velikih slovenskih mož svetovnega slovesa, zares pomembnih tudi za SFRJ.

Drugič: zato, ker zdaj nima dovolj za temeljne potrebe, ker Slovenija odvaja sredstva, zveznih pa *ne dobi*, je edina republika, ki nima pokritega olimpijskega bazena, atletskega stadiona in je med zimskimi, čeprav edina s tradicijo, edina brez kompletnega smučarskega središča in brez plastične skakalnice (čeprav so praktično vsi reprezentanti Slovenci), potrebovala pa bi vsaj po 2, 3 takšne objekte!

Je edina, ki ima samo 1 (nepopoln) TV program. TV Koper pa kot »okno SFRJ v svet«, plačuje samo Slovenija in pomaga k asimilaciji Slovencev na obali in v zamejstvu.

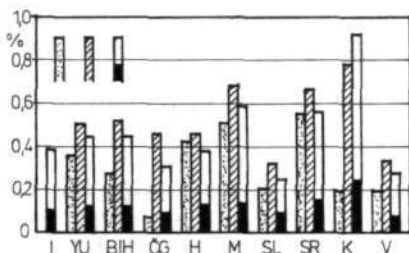
Tretjič: zdaj, ko je Slovenija prispevala, sama pa ostala preveč osiromašena, so jo zadeli *še omejitveni ukrepi* v kulturi, telesni kulturi, šolstvu, ki jih bodo drugi mnogo manj čutili, saj so bolj saturirani. (Se je »po naključju« nekaj podobnega zgodilo gospodarstvu?) Vidimo, da se centralistično odločanje že zdaj ni obneslo, zato upravičeno nasprotujemo totalnemu centralizmu v ustavnih amandmajih. Slovenija ima namreč tudi najmanj osnovnih šol (glede na prebivalstvo in površino), zato ima vsako leto za dva razreda, mrtvih otrok pri prečkanju cest in za eno šolo ranjenih (in zdaj naj gradi šole na Kosovu, kjer jih je več?). Ima tudi najmanj kulturnih domov, trgovin osnovne preskrbe, malo knjižnic in je po časopisni tiraži med razvitimi na zadnjem mestu. (Pred desetletji so bila ukinjena slovenska stalna gledališča v Kranju, Postojni, na Ptujju in še kje, češ da so lahko »nevarna«. Gledališče, kultura v Murski Soboti, Piranu in drugod je na cesti! V južnih republikah pa je Slovenija pomagala zgraditi – na prebivalca – mnogo več kulturnih domov, muzejev, razkošnih dvoran, univerzitetnih ustanov in plačuje izvajanje nešteti kulturnih programov ter dejavnosti. Slovenci smo nato seznanjeni z mnogo večjim deležem kulturnih dosežkov iz drugih republik kot iz Slovenije oz. sploh slovenskih.

Zdaj Slovenija pomaga obnavljati samostan na Kosovem in tam graditi najrazkošnejše hotele v SFRJ! Slovenski prav tako pomembni in znameniti samostani, še starejši od kosovskih, pa ostajajo revni in neopaženi. Stara slovenska, knežje-grofovsko dinastija Žovneških-Celjskih je ustanovila samostan Pleterje, kjer so tudi pokopani. Ta samostan in drugi je znamenit po starih rokopisih, znanosti, gospodarstvu in sodelovanju v NOB! Vendar se zanje ne zmenimo. Del celjskega gradu pa naj bi za sto let zasedla zvezna SDK!)

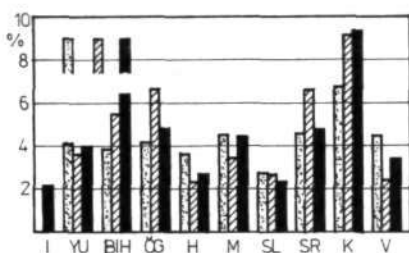
Slovenija ima tudi najbolj izrabljeno, že odpisano opremo v industriji. V članku Zaostajanje Slovenije v izobrazbeni sestavi zaposlenih pa piše v Naših razgledih 1988 dr. Marko Kos, da je postala izobrazbena sestava v Sloveniji najslabša v Jugoslaviji. Med drugim piše: »Popolnoma brez realne osnove so zato zahteve, naj bi Slovenija poslala visoko strokovne kadre za reševanje industrije na Kosovu, saj ima Kosovo več inženirjev in več inženirskih diplomantov prihaja z univerz v gospodarstvo... Če ima kdo v Jugoslaviji premalo inženirjev, je to Slovenija...

Odpor proti inteligenci, naj je bil podtalen ali odkrit, kot posledica primitivnega in egalitarnega antiintelektualizma, je priskutil inženirju življenje v industriji, znižal njegovo statusno vrednost kot mik mladim pri njihovem odločanju za pot v poklic, hkrati pa tudi omejeval število študentov, ker je onemogočal širitev univerze skladno z rastjo gospodarstva – to pa je bil v bistvu in v svojih posledicah boj proti Slovincem, kratkovidna politika, ki je počasi in nevidno kopala jamo slovenski industriji. To je posledica forsiranja ‚neposrednih proizvajalcev‘, fizičnih delavcev iz proizvodnje, proti režijskim delavcem. Prvi so imeli vse privilegije preseganja norm in nadur, drugim je bilo to krateno, ker je to ‚njihova delovna dolžnost‘. V bistvu je šlo za nenehno odrinjanje intelektualcev na rob, za šikaniranje na nešteto načinov, o čemer bi lahko napisali mnogo knjig. Takšno politiko so uradno izvajali najmanj petnajst let, zato je morala pustiti globoke posledice v izobrazbeni strukturi združenega dela kakor tudi v psihi mladih, katerim je postal bolj privlačen kakšen drug poklic, ki ni imel opravka s tem mišljenjem in njegovim pritiskom.« Slovenija je pomagala šolati vse južne republike, v Sloveniji pa je ustvarila najslabšo izobrazbeno sestavo zaposlenih!

Številni avtorji (dr. Frlec, dr. Kos) in E. M. Pintar ter V. Žakelj pišejo naslednje: »V zvezi z emigracijo in imigracijo je bilanca za Slovenijo v 70-tih letih katastrofalna. V tem času smo izgubili skoraj 70.000 ljudi s povprečno izobrazbo nekaj čez 10 let in pripeljali okoli 150.000 ljudi s povprečno izobrazbo dobrih treh let, kar pomeni, da je znašala *neto izguba izobrazbe za Slovenijo 300.000 let!* Kajti če izgubiš tako kvaliteten razvojni faktor, kot je izobrazba v tako pomembnem času, ima to katastrofalne posledice. Vendar smo zdaj še pred nevarnejšim valom izseljevanja (do 1. 2000 še 7–10.000 visokokvalificiranih ljudi), ker bodo odšli ljudje iz podjetij, pomeni to razvojno katastrofo! Začel sem uporabljati izraz: *odgovornost pred narodom!*« V tujini smo torej zaradi politike izgubili za eno (tretjo) univerzo najsposobnejših ljudi, doma pa še za četrto. Proces pa se še kar nadaljuje! Slovenija je zadnja, ki bi mogla pošiljati strokovnjake še na Kosovo (glej grafikone!). Ker v Sloveniji delajo več kot 4 od 10 prebivalcev, v južnih republikah pa 1–2 od 10, ker je v Sloveniji produktivnost dela višja in so Slovenci po etiki dela v svetu najvišje, – dejansko delajo ves dan, so

Grafikon 1: Delež letnih diplomantov visokih šol od vseh zaposlenih v 1968, 1978 in 1985 po republikah in v Italiji. S črnim stolpcem so predstavljeni diplomanti tehničnih strok. I = Italija, YU = vsa Jugoslavija, BiH = Bosna in Hercegovina, ČG = Črna gora, H = Hrvatska, M = Makedonija, SL = Slovenija, SR = ožja Srbija, K = Kosovo, V = Vojvodina.

Grafikon 2: Delež letnih absolventov srednjih šol od vseh zaposlenih v 1968, 1978 in 1985 po jugoslovanskih republikah in v Italiji.

tudi bolj varčni, stanovanja večinoma zgradijo sami – je pošteno priznati, da ustvarijo največ na prebivalca (in na zaposlenega) v SFRJ, in to s svojim delom! O vseh produkcijskih dejavnikih tu ne bomo govorili. V Sloveniji z 8% prebivalstva SFRJ ustvarijo do 35% izvoza SFRJ na konvertibilni trg (devize), surovine na jugoslovanskem trgu plačujejo po višji ceni kot drugi, v bencinski prispevek dajejo relativno mnogo več kot na jugu, prav tako v zvezni proračun in manj razvitim. Iz Slovenije se v druge republike odliva prek polovica akumulacije, Slovenija nima olajšav kot drugod, je manj zadolžena, tudi z zveznimi sredstvi ni zgradila nobenega športnega ali popotresnega mesta. V Sloveniji so osebni dohodki glede na ustvarjeno vrednost nižji kod drugod. Za Jugoslavijo prispevajo celo kvodajalci, ki jih je ca 7% (drugod 1–2%) in slovenski športniki – prek 40% vrhunskih dosežkov – pod naslovom Jugoslavija. Iz osebnih dohodkov gre v Sloveniji mnogo za družbeni standard. Miran Goslar, pravi marca 1988: »Ukrepi ZIS iz lanskega novembra so z eno samo potezo iz uspešnih naredili izgubarje, obveznosti za nerazvite in Kosovo pa so pri nas za štirikrat do dvanajstkrat – različno po tozdih – večje kot leto poprej. So tudi tako absurdni primeri, da obveznost za nerazvite presega celotno ustvarjeno akumulacijo tozda, v enem primeru celo za trikrat. Ne gre samo za to, da te obveznosti za slovensko gospodarstvo presegajo vsako razumno mejo...«

E. M. Pintar pravi v članku v Delu 1987: »Pravi pomen pojma preobremenjenosti slovenske populacije, ki že začenja kazati sindrome izčrpane generacije, pa se pokaže šele v primerjavi naše družbe s tujimi... Ceno za tako nehuman način življenja plačuje zlasti mlada generacija, ki smo ji vzeli starše in s tem brezskrbno mladost...« V drugih delih SFRJ je glavnina otrok pri materah, v širši družini, tako je tudi v tujini, kjer imajo vse gospodinjke servise. Povrhu moramo prav v Sloveniji, kjer je najvišja zaposlenost žensk, sami graditi stanovanja, zato so družine in otroci silno prizadeti! Slovenska mladina pa skoraj nima možnosti ustvariti si družino v rodnih letih in dobiti stanovanje! Zato nataliteta slovenskega naroda drastično upada! Nasprotno, mnogo mlajši priseljenci dobijo stanovanja in tudi večino socialnih pomoči v Sloveniji! Dr. Katja Boh pravi (Delo 1987)

v članku Preveč ovir: »Večina mladih družin v Sloveniji se osamosvoji šele po tridesetem letu, ko ženske normalno že zaključijo svojo rodno dobo... Polovica mlade generacije živi v podstandardnih stanovanjih...« Vsaka četrta slovenska družina je bila lani socialno ogrožena! V jaslih gre le za preživetje! Slovenska družbena stanovanja so najmanjša v SFRJ. (V Črni gori povprečno prek 70 m², v Sloveniji 58 m², »kar bo še dolgo obdobje zaviralno vplivalo na obseg slovenskih družin,« pravi Ilja Popit v Delu 1988.) Slovenski otroci in mladina so katastrofalno slabega zdravja in pogosto v stiskah. V slovenskih srednjih šolah ni telovadnic in ni poskrbljeno za prehrano (podobno na univerzah). Če pogledamo še grafikone o deležu diplomantov srednjih in visokih šol, ki je najnižji v Sloveniji (v času tehnološke revolucije!) in dodamo še absurd, naj bi še zadnji slovenski strokovnjaki odšli na Kosovo (kjer jih je že 4-krat toliko kot v Sloveniji, Slovenci pa smo jih pomagali izšolati) pa to, da so skoraj vsa *obmejna* (!) območja Slovenije nerazvita, se praznijo in niso povezana z osrčjem idr., vidimo, da je že danes centralistično urejanje s pritiski na republike mačehovsko in škodljivo! Slovenija bi tudi nujno potrebovala hitro cestno, železniško povezavo med vsemi svojimi regijami in z osrčjem (Prekmurje, Tolminsko, obala), saj so se ti prebivalci pritožili, da so odrezani in že bolj gravitirajo na Hrvaško itd. S projekti tranzitnih cest se to še pospešuje! Slovenija s tranzitom samo izgublja dragoceno kmetijsko zemljo (in tudi turiste), ostajajo pa ji strupi! V prvi vrsti je torej treba dobro povezati regije z osrčjem in med seboj, pa seveda s SFRJ in svetom. Pri izbiri tras in pri vseh drugih posegih pa je treba skrbno paziti na kmetijsko zemljo, gozdove in krajinske celote. Ker je Slovenija najbolj tranzitna republika (poleti prek 10 milijonov turistov v avtomobilih, vsak dan 1000 letal, mnogo blagovnega prometa itd.), jo poleg premoga v termoelektrarnah, industriji idr. kuriščih zelo ogrožajo izpušni plini avtomobilskega prometa. Zato so gozdovi v Sloveniji in prebivalstvo ogroženi mnogo bolj kot v Avstriji in drugod v SFRJ (k temu prispeva tudi inverzija v kotlinah).

Skraini čas je za konkretne ukrepe! Slovenija ima tudi edina jedrske objekte JE Krško ter reaktor v Podgorici in rudnik urana, vse ob robu glavnega mesta. Ker je JE Krško skupna s Hrvaško, pa tudi rudnik, je samoumevno, da mora odlagališče jedrskih odpadkov poiskati Hrvaška (morda na enem izmed 1000 otokov?).

SRS (in zvezna vlada) načrtuje še »pospešeno raziskovanje jedrskih surovin v Sloveniji in 39 možnih lokacij za odlagališče N in S radioaktivnih – jedrskih odpadkov v Sloveniji«, (kjer bodo odlagali odpadke iz vse SFRJ, tudi za JLA, in morda celo predelovali). Poročevalec 26. 1. 1988. Vsem tem posegom ostro nasprotujemo in terjamo ukinitve JE in RUŽV!

Po proizvodnji električne energije je Slovenija (1985) z 12.205 KWh na drugem mestu v SFRJ in je edina poleg Srbije pošiljala drugim republikam več el. energije (2580 GWh), kot je je od njih dobila (1116 GWh). Slovenija je večino električne energije pridobila v termoelektrarnah na premog brez čistilnih naprav, ki močno onesnažujejo okolje z SO₂, prahom in z ogromno količino radioaktivnega pepela, – povrhu TE leže v dolinah in kotlinah z inverzijo zraka, kjer je tudi največja koncentracija poselitve in pridobivanja hrane, – zraven pa v rizični jedrski elektrarni s pomočjo rudnika urana na pragu Krškega, Brežic, Škofje Loke in Ljubljane). Iz tega vidimo, kako mačehovski sta bili do Slovenije republika in federacija tudi na energetskega področju.

Poleg znatnega deleža težke bazične industrije ima Slovenija mnogo predelovalne industrije, ki obe (in JLA) onesnažujeta okolje, tudi vode in zemljo s številnimi »črnimi«, oz. neurejenimi odlagališči strupov. Onesnaženih je 95% kraških voda. Kritičnih problemov pitne vode je vse več, med njimi vse več katastrof (Krupa, obalna regija idr.) Seveda je okolje bolj posamič onesnaženo tudi marsikje v SFRJ, toda v skoraj najmanjši – Sloveniji se prepletajo vplivi neugodnih naravnih in geopolitičnih dejavnikov z vplivi neodgovornih antropogenih posegov. Ker smo najbolj tranzitna republika, se škodljivi prometni vplivi združujejo s škodljivimi vplivi industrije, (jedrske energije), energetike, idr. zato imamo prek 60% ogroženih gozdov (Avstrija 45%), (to napoveduje v hriboviti Sloveniji katastrofalne vode in plazove) in zdravstveno znatno prizadeto oz. ogroženo mladino v skoraj vseh večjih poseljenih območjih (Krupa, Krka, Krško, Ljubljana, Zasavje, Ilir. Bistrica, Škofja Loka, Jesenice, Črna, Šoštanj, Celje, Maribor itd). O vsem tem je mnogo podatkov in nakazanih rešitev v knjigi dr. Dušana Pluta Slovenija, zelena dežela ali pušinja, KRT 1987, – ki navaja ugotovitve številnih avtorjev – in v drugih publikacijah (ZVOS idr.).

Slovenija ima zaradi pretežno gorskega in kraškega sveta tudi sorazmerno zelo malo obdelovalne zemlje, ki se zaradi opuščanja in pozidave nenehno zmanjšuje. Zavedati se je treba, da se je zaradi industrializacije, odvzema plodne zemlje (tudi za gradnjo stanovanj za priseljence), zaradi nerazvitosti obmejnih območij v Sloveniji in drugih vzrokov preveč zmanjšalo število kmetov, planirano pa je še nadaljnje zmanjševanje. Zadnja leta se je sicer Slovenija zdramila in kmetijstvo dokaj uspešno sanirala. Slovenski kmetovalci so še pred pičlim letom v medrepubliških razgovorih (v javnih občilih) pohvalili uspešno slovensko (zadružništvo in) živinorejo! Ker pa v južnih republikah teh uspehov ni bilo, so sledili zvezni ukrepi, (da je treba vsa sredstva za kmetijstvo združiti na zvezni ravni za »velike projekte«. Uvedene so bile zvezne cene, ki so najbolj prizadele živinorejo, (najbolj Slovenijo) in uspehi v slovenski živinoreji so bili uničeni. Na našem TV programu 1988 pa se za naše kmete namesto slovenskih kmetijskih oddaj vrstijo oddaje iz drugih republik, popestrene z orientalsko glasbo in jedilniki. Nekaj podobnega se je zgodilo s slovensko predelovalno industrijo, ki je imamo sorazmerno veliko. Uveden je bil zvezni komite za znanost in tehnologijo, sklad in »strategija«. Delo in znanje v predelovalni industriji pa po zvezni modrosti nimata več cene. Tudi od uspešnega konvertibilnega izvoza nima Slovenija skoraj ničesar. Slovenija bi tudi morala imeti (druge republike jih imajo več) eno civilno – obrambno akademijo, glede na tradicijo npr. letalsko in oddelek za diplomacijo pri FSNP! Menimo, da že veljavna ustava delno dopušča preveč škodljivega centralizma, delno pa je zveza prekoračila pooblastila, kot trdijo oškodovanci v pritožbah ustavnemu sodišču.

Janez Stanovnik je dejal (Delo 1987): »Zdravo okolje postaja v sodobnem svetu čedalje bolj neposredno odvisno od uspešnega gospodarskega razvoja in povratnega vlaganja... V tem predstavlja Slovenija, ki svoje akumulacije ne vlaga v revitalizacijo svojega okolja, temveč v hitrejši (gospodarski?) razvoj drugih regij, svojevrsten paradoks razvojne logike: deležni smo večine slabosti razvitega sveta in skoraj nobene njegovih prednosti. Cene in produkti, ki jih izvažamo (v Jugoslavijo in tujino), nimajo vračunane cene našega okolja in naše bodočnosti. Za Slovenijo in njene naravne omejitve ni sprejemljiv »širokogruden« balkanski način življenja,

temveč švicarska strogost, natančnost in samoorganizacija (!). Ko je Kardelj govoril o smaupravljanju, je prav gotovo imel vizijo družbe z visoko stopnjo razvojne samozavesti in ne samopašnosti, ki se danes koti pod krinko samupravljanja«. E. M. Pintar 1987 pa: »Očitno je, da je ‚nerazvitost‘ postala v SFRJ pomemben sistemski adut in komparativna prednost, saj se govori skoraj le še o enakopravnosti pri delitvi rezultatov, ne pa o naporih vlaganj.« Dr. Lojze Sočan 1987: »Namesto razvoja v deklarirani smeri, tonemo v vode administrativnega socializma... tako bomo sčasoma popolnoma izgubili stik z razvitim svetom«.

Nakazali smo, da je Slovenija že danes – največ zaradi politike odtujene zvezne birokracije in tehnokracije – na pragu ekološke, izobrazbene, kulturne, kmetijske in druge gospodarske katastrofe. Ovrgli smo podtikanja, da je egoistična, separatistična ali, da celo živi na tuj račun, ter dokazali nasprotno. V duhu načela, da naj vsaka republika skrbi za lasten razvoj in za razvoj SFRJ, mora Slovenija, ki je doslej bolj skrbela za SFRJ, nekaj časa zdraviti katastrofalno stanje doma in odkloniti udeležbo v vseh zveznih projektih (tudi na Kosovu, kjer je znatno več šol in strokovnjakov) in druge pomoči.

Načelno sicer podpiramo nova ustavna določila, ki naj bi povečala samostojnost OZD. Opozarjamo pa na že danes preveliko odtekanje akumulacije iz Slovenije v druge republike (investicijska vlaganja v kmetijstvo in industrijo idr. drugod). Vseveč je namreč primerov, da potem, ko je slovenska OZD sredstva vložila, druga stran pogodbe ne izpolni in Sloveniji sploh ne pošilja svojih surovin, izdelkov ali pridelkov. Poleg tega gre v predloženih ustavnih amandmajih tudi za »brisanje« republiških meja v korist zveznega centralizma (in za odslej neomejeno prerazporejanje sredstev, ki jih ustvari slovenska mati, delavec v Sloveniji – drugemu narodu, tudi za razkošne objekte, prireditve, reprezentance, potovanja). Smo za poštene in zdrave tržne odnose v vsej SFRJ, za energetske, surovinske in vsakršno varčevanje, ki vključuje varstvo okolja in rabo čistejših, obnovljivih virov, smo za odpravo zvezne (in republiških) birotehnokracije (to pa niso pridne, preveč obremenjene administratorke ali prizadevni družbeno-koristni strokovni delavci, temveč tisti, ki leže v foteljih obračajo vsebinsko prazen papir in tisti, ki v federaciji delajo v korist ozkih skupin ali ene nacije), smo za odpravo zemljiškega maksimuma, za podporo svobodni ustvarjalnosti v majhnih ali večjih enotah ter delu na domu, za podporo tujim vlaganjem, ne pa za nadaljnje zadolževanje, za modro upoštevanje vseh regionalnih in republiških posebnosti in za čimvečjo samostojnost republik ter odprtost v svet. V ustavi, zakonodaji in praksi moramo zavarovati tudi *dolgoročne in širše družbene koristi naroda, republike*, ne pa le kratkoročnih, podjetniških in ne koristi centralistično-unitaristične zvezne birokracije, kot predlagajo novi ustavni amandmaji.

3. (VISOKA) KULTURA SLEHERNE NACIJE JE VSELEJ SINTEZA NAJBOLJŠEGA

Unitarizem pa je nasilje!

3.1 Ne moremo več dovoliti, da bi si slovenski (ali kak drug) narod, prek zveznih ukrepov, skladov in projektov sam plačeval svojo lastno asimilacijo

– kajti vsaka asimilacija je nasilje, pravi Edvard Kardelj! Med take ukrepe, projekte, prakso, ki so že danes v opreki s temeljnimi določili veljavne ustave, po predloženih amandmajih pa še bolj, sodijo »skupna jedra« s projekti »velikih mož« in s pretiranim »prežemanjem« jugoslovanskih kultur, dalje zvezni ukrepi proti nacionalni kulturi in gospodarstvu, dalje neenakopravni položaj slovenskega jezika, ki se slabša (zvezna SZDL je sprejela stališča o prostem zaposlovanju v vsej SFRJ. Po ustavi pa mora zaposleni v Sloveniji obvladati slovenski jezik, ki se ga nikjer v SFRJ ne učijo, neenakopraven je položaj jezika v zveznih telesih, v JLA, na zveznih prireditvah – tudi kulturnih in strokovnih – in vse bolj tudi v poslovanju v Sloveniji. V številnih hotelih in OZD, v avtobusih v Sloveniji, celo govorijo (in pojejo) samo v srbohrvaščini! Na bovškem Kompasovem hotelu je samo srbohrvaški napis in vabilo! Slovenske goste in slovenščino celo zalijo! Bomo vse to še dopuščali? V Calgaryju so nas pozdravili v slovenskem jeziku, v Sarajevu, kjer smo prispevali ogromno sredstev in večino tehničnih služb ter tekmovalcev, pa nismo slišali slovenske besede); dalje prispeva k asimilaciji slovenskega naroda pomoč nerazvitim za mnogo večje izobraževanje in kulturo kot doma ter »zamenjava« slovenskih izobražencev s tujimi (glej članek dr. Marka Kosa Naši razgledi 1988), dalje politika v slovenskih javnih občilih, zlasti na TV, da v »gledanih urah« skoraj ni slovenske kulture, pač pa vztrajno iz drugih republik. (V zadnjih mesecih do februarja 1988 se je v teh urah na TV Ljubljana zvrstilo več maratonskih srbskih nadaljevanj, 3–4 makedonske in druge ter nobene slovenske ali filma. Na slovenski TV v gledanih urah (skoraj) ni oddaj o slovenski avtohtoni narodni glasbi, zgodovini, dediščini, kulturi, znanosti, ne mislimo »razgovorov«. Kljub temu da slovenska mladina posluša vsaj polovico TV programov na drugih TV postajah v neslovenskih jezikih, kar že pomeni asimilacijo, je bil v l. 1988, vpeljan na TV Lj. še vsakodnevni obvezni (mladinski) program v srbsščini, celo, cirilici, kar je pospešena asimilacija, (kar plačamo)! Podobno je v drugih občilih. Poseben primer je TV Koper samo v italijanščini, ki ga v interesu vse SFRJ plačuje samo Slovenija in s tem pospešeno raznaroduje Slovence tostran in onstran meja! Dalje pomeni asimilacijo načrtno preveliko naseljevanje drugih narodnosti, celo na ključna območja (Piran, Tolmin, Deskle, Jesenice, Škofja Loka, Velenje, Ljubljana, Maribor, Prekmurje itd.), kjer je marsikje že več otrok in mladih ljudi iz drugih republik kot slovenskih. Asimilacijo pa pomeni tudi načrtno »postavljanje« ljudi drugih narodnosti, z drugačnimi civilizacijskimi in kulturnimi vrednotami na ključna mesta v slovenski kulturi (direktor Slov. mladinskega gledališča, slovenske filmske produkcije, slov. lutkarjev, ptujskega muzeja, umetniški vodje v Mariboru, Ljubljani itd. Z odprtimi rokami sprejememo umetnika, kot sta Nablocka, Rogoz, toda tu gre za drugo. Tako kot Josip Vidmar, smo tudi drugi proti pretežno Jovanovičevemu Cankarju na slovenskih tleh!) v upravi, gospodarstvu idr. (ljubljanški »župan«, direktorji, sekretarji, predstavnik stanovanjske skupnosti upravitelj slovenske krvne banke). Odprto sprejemamo dobromisleče ljudi iz vsega sveta, vendar hočemo ohraniti svojo identiteto in razumno sorazmerje, tako kot drugi narodi (zglej je Kosovo)! Zato smo Slovenci ugovarjali, ko smo v mesecu obletnice Prešernove smrti februarja 1988 na TV Lj. gledali polurno Prešernovo proslavo in večurne (večmesečne) proslave njegovega sodobnika neslovenca.

V slovenskih Književnih listih v Delu pa smo ob Prešernovem jubileju

namesto lepih utrinkov iz njegovega življenja ter pesmi, brali cinični Crnkovičev zapis proti Prešernovi nagradi, (tako ta pisec in Miljenko Vakanjac ter drugi nestrpno rušijo vse v slovenski kulturi). V gledališču, pri filmu naj se osnuje tudi kak mednarodni (eksperimentalni) projekt, slovensko pa naj ostane slovensko, saj je *visoka kultura slehernega naroda vselej sinteza najboljšega iz sveta in lastnega nacionalnega!* Samo domača je – ljudska kultura.

Zmes jugoslovanskih kultur pa je asimilacija enih narodov po drugem! Bogastvo različnih kultur sta branila tudi Tito in Kardelj, sinova slovenskih mater! Dr. Hubert Požarnik je dejal: »Ob pojmu nove duhovnosti ne smemo misliti le na prvine vzhodnjaške misli, marveč predvsem na duhovni, kulturni in moralni kapital, ki ga je slovenski narod premogel, ki je danes grobo zasut in ga je treba zato spet obzirno, spoštljivo in z ljubeznijo izkopati in z njegovo močjo rasti ter premagovati probleme bivanja«. Podobne so bile tudi misli Podrecce v uvodnem govoru na Prešernovi proslavi.

3.2. Kontinuiteta v slov. znanosti, kulturi, državotvornosti in priznanja sveta

Čeprav ni prostora in nismo najbolj poklicani govoriti o slovenski zgodovini ter kulturi, menimo, da je ob ustavnih spremembah, za zavrnitev unitarizma, vendarle treba nekaj reči tudi o tem. Medtem ko se je pravkar vsa Jugoslavija (sporno pravičljivo in v nekaterih točkah z neresnico) seznanjala s srbsko zgodovino, vidimo, da po zaslugi centralistično-unitaristične politike zelo malo ljudi v Jugoslaviji pozna slovensko zgodovino in kulturo. Koliko ljudi v Jugoslaviji ve, da smo imeli Slovenci v času V. Karadžića in nepismenega kneza Miloša že formiran knjižni jezik s Prešernom, Čopom, Kopitarjem, Miklošičem, stotine znanstvenikov po vsem svetu, utemeljiteljev številnih znanstvenih ved, stotine knjig, tisoč lepih zbranih (ljudskih in umetniških) pesmi in pregovorov, kup slovnice in politični program Zedinjene Slovenije!? (Seveda smo se v skrbi, da se otresemo okupacije, ozirali po zvezah s Slovani; posamezniki v vseh slovanskih deželah so marsikaj razmišljali, oslanjamo pa se na slovensko večino in na mnenja svojih največjih mož.) Dr. Matjaž Kmecl je v članku Primož Trubar in usoda slovenske suverenosti, Delo 29. 5. 86., zapisal: »Primož Trubar (1508–1586), začetnik sloven. književnosti in novodobne državotvornosti (op. ZVOS) je bil tiste vrste evropskih Slovencev, ki jih je (Slovenija) stoletja razpošiljala po Evropi: pa naj je bil to koroški Herman Slavus, eden od stebrov obsaracenske kulture, (Slovenec – matematik, astronom, filozof, prevajalec in pisatelj evropskega slovesa v 12. stoletju, njegova dela tiska svet do današnjih dni, op. ZVOS), ali Leonhard iz Kranjske, ki je pomagal ustanoviti dunajsko univerzo, ali 40 rektorjev in na stotine profesorjev in dekanov na tej univerzi, ali nadškof Sladkonja, ki je prebujal in pomlajal srednjeveški Dunaj, ali Petelin Gallus s svojim razkošnim glasbenim talentom, ali Pegius kot vrhunski govorniški avtoriteta. V vseh časih, tudi danes je imel slovenski podalpski servis vsaj za eno akademijo znanosti in umetnosti ali pa za kompletno univerzo mož, razgnanih po vsem svetu... Kot da bi odmeval spomin na davno veliko Karantanijo, je v njenem približnem obsegu Primož Trubar tudi večkratno (!) našteval slovenske pokrajine kot skupen slovenski kulturni prostor: Kranjsko, Spodnještajersko, Koroško,

Goriško, Slovensko marko, Metliko, Kras in Istro (zraven še 2 županiji na Ogrskem in Benečijo op. ZVOS) in vse to povzema v oznako ‚slovenske dežele‘. V Trubarjevem ravnanju odmevajo davna... izročila (*Velike Karantanije*) slovenske strnjevalne in združevalne ideje, na zelo enak način izroča te ideje, zdaj zelo jasno izrečene, prihodnosti! Tristo let kasneje (ca 1840) nastane prvi slovenski politični program v obsegu, ki natančno sledi Trubarjevimi predstavami ‚slovenske dežele‘, kulturno in upravno enoten prostor, v katerem obstaja en jezik, ena kultura, ena skupna zavest in nacionalno šolstvo z vsemi potrebnimi inštitucijami« dr. Vasilij Melik pa v članku Program zedinjene Slovenije, Delo 1986, med drugim pove: »Beseda Slovenija je nastala na novo« (ne prvič)... »Bistvo Z. S. je bilo, da se bodo Slovenci koncentrirali kot nacija... ‚Mi nočemo drugih narodov barat hoditi, kako bomo v slovenskih krajih pisarnice in šole poravnali, vse kar naš jezik, naš narod, naše pisarnice, šole v Sloveniji zadene, hočemo po svoji volji poravnati‘ (Majar). Slovenci so zahtevali zase položaj naroda na najvišji stopnji, stopnji nacije in v skladu s tem posebno ozemeljsko enoto, ne samo upravno ampak samoupravno državno-pravno enoto... *Zedinjeno Slovenijo, naslonjeno na naravno pravo...*« Kljub dolgotrajnim okupacijam slovenskega ozemlja in zmanjšanju tega pa je v slovenski kulturi in znanosti čutili kontinuiran razvoj, primeren času, od naselitve (ca l. 550) do danes. Primož Trubar – letos junija bi morali praznovati 480 letnico njegovega rojstva – pa je začetnik slovenske književnosti, (l. 1550 tiskani prvi slovenski knjigi Abecednik in Katekizem, prej smo imeli rokopise), utemeljitelj strokovne in znanstvene publicistike (26 knjiž. del) in »začetnik« slovenske novodobne državnosti. Naš namen je, da le opozorimo na zgodovinsko kontinuiteto v slovenski znanosti, kulturi in tudi državotvornosti, kot odgovor unitarističnim težnjam!

Koliko prebivalcev Jugoslavije pozna arheološko, keltsko, rimsko idr. dediščino v Sloveniji? Koliko prebivalcev Jugoslavije ve, da je znaten del staroslovencev v sredi 6. stoletja prišel s severa, z današnje Čehoslovaške in se pri nas spojil s staroselci, o prvih dinastijah staroslovenskih knezov (Valuka, Boruta, Gorazda, Hotimira), o tem, da smo imeli srednjeveško državo Veliko Karantanijo in nato skupaj s tedanjimi »Čehoslovaki« Samovo državo. Da je slovenska kneginja Ema Krška, roj. 983 na Koroškem, zgradila več samostanov in cerkva, med njimi sloviti samostan Krka (Gurk). Iz tega časa po predlogah iz l. 800 so slov. Brižinski spomeniki z zapisano slovensko besedo (ki spominja na tedanjo slovaško) kot prvo zapisano slovansko besedo. Koliko vedo o slovenskem srednjeveškem slovstvu, pismenstvu, o baladah, romancah na dvoru staroslovenskega kneza Koclja v tretji staroslovenski državi, o njegovem prvem slovenskem zakoniku, o Metodu? Pa o slovenski grofovsko-knežji dinastiji Žovneških-Celjških od 11. stoletja dalje, ki so imeli posest in vpliv daleč po Evropi in Jugoslaviji. Da je bila slovenska kneginja Barbara Celjska, roj. 1387 kot rimsko-nemška cesarica in češka kraljica zelo izobrazena, bila je takratna znanstvenica in je znala več jezikov, tudi latinsko. Tedaj in kasneje smo dajali Evropi desetine najpomembnejših znanstvenikov. (Primerjajmo razmere pod Turki v Srbiji, ko so bili 450 let kasneje srbski knezi sicer še »knezi«, toda nepismeni kmetje-vojaki). Da je trajalo ustoličevanje koroških vojvod, knezov do l. 1414 (v tem času je pol današnje južne Jugoslavije za več sto let prešlo pod turško oblast). Koliko jih ve, da je veliko slovenskih trgov, mest, samostanov nastalo od 10. do 12. stoletja, da imajo npr.

Ptuj, Ormož itd. 4000-letno zgodovino, da je (bilo) na ozemlju današnje Slovenije okoli 1000 gradov in dvorcev in mnogo več cerkva, da so tudi v naših samostanih (Ptuj, Stična, Kostanjevica) gojili znanost. Koliko jih pozna slovenske boje proti Turkom in, da večstoletni slovenski kmečki panti niso bili uperjeni proti slovenskim, marveč proti nemškim oblastnikom. Pa naše prelepe naravne znamenitosti, tudi svetovnega pomena!

Dr. Bogo Grafenauer pravi v letu 1986 (na sklicu plenuma OF): »Navajam npr. velike in majhne kmečke upore, ki označujejo skoraj 400 let zgodovine Slovencev, kot njena v mnogočem temeljna komponenta. Naj vas spomnim le na to, da so štelili aktivni puntarji l. 1515, ob vrhu upora okrog 80.000 upornikov pri okrog 500.000 prebivalcih... Spomnimo se na rezultat agrarnega gibanja l. 1848, z osvoboditvijo kmečke zemlje in uveljavitvijo drobnolastniške lastnine, nadalje na slovensko narodno osveščanje sredi 19. stol., ... združnega gospodarskega združevanja, ki ga Kardelj označuje kar 'Upor v slovenski vasi', deklaracijskega gibanja...«, predvojnega socialistično-komunističnega gibanja, nato OF in narodnoosvobodilnega boja, ki je bil naša luč! Josip Vidmar pa je na istem sklicu med drugim dejal: »Slovenci so danes med najbolj prebujenimi narodi sveta...«

Koliko Jugoslovanov pozna *slovenskega nobelovca* Friderika Pregla, zdravnika in kemika, ali slovenskega arhitekta-urbanista, Jagra (poleg Plečnika, Fabianija idr.), ki je zasnoval ameriško mesto Mineapolis? Imamo in smo vedno imeli stotine najuglednejših, vrhunskih znanstvenikov, umentikov svetovne slave, članov številnih akademij znanosti in umetnosti, pa športnikov idr., ki so pustili globoko sled v svetu in jih upošteva ves svet.

Valvazor (1641–1693) je zapisal, da so Slovenci milo, pridno, delavno ljudstvo, ki ima čiste, prijazne hiše. Pisatelj Ivo Andrić pa je zapisal: »Ne vem, ali obstoja še kaka dežela s toliko potmi, stezicami, mostiči... kot jih ima Slovenija od juga do severa. To je gosti prepleteni krvni obtok dežele, v kateri ljudje veliko delajo... in te slovenske stezice imajo čudno lastnost, da se tudi tujcu zdijo, kot da so narejene ravno zanj... Z vsemi temi preprostimi in dobrimi darovi vam streže kaka mlada žena ali sramežljivo dekle... Nikjer, se mi zdi, nisem videl take podobnosti in take ubranosti človeških obrazov s krajem, v katerem se rodijo in živijo. Nasmeh, s katerim vas sprejmejo, je kakor stalen odsvit okoliških krajev na njihovih obrazih. To je neminljiva mladost kraja, po katerem hodite, ožarja enako vas in mene in vsakogar, kdor pride mimo. Sije pa prav tako tudi, kadar ni nikogar, s prav tisto svojo neizčrpno svetlobo, le sam zaradi sebe. Sije, ker ne more drugače...«

Dr. Janez Rotar je napisal v Književnih listih 29. 5. 1986: »Tudi v 19. in začetku 20. stoletja nemški živelj na Kranjskem ni presegal meje petih odstotkov celotnega prebivalstva. Popolnoma so prevladovali Slovenci in so vsa stoletja zmogli ohranjati svoj zgodovinski interes. Ta okoliščina svojevrstno osvetljuje tudi naše današnje razmere.« Danes pa je odstotek drugih narodnosti v Sloveniji mnogo višji (30%)? marsikje pa mladi iz drugih republik presegajo 50% celotnega števila mladih!?

Zaključujemo s Krležovo ugotovitvijo, da nismo Hrvati, Slovenci nikoli kratili ozemlja in jezika drugih narodov. V tem je znaten del pomena »Srednje Evrope« za zahodne slovanske narode – Čehe, Slovake, Hrvate, Slovence, Avstrijske in Beneškofurlanske Slovence idr. (in kot sami pišejo, celo za Poljake). Ti narodi smo več kot poldrugo tisočletje strpno živelj med »dvema ognjema« (z zahoda in vzhoda), ves čas med seboj sodelovali,

sprejemali germansko, sredozemsko in elemente ogrske kulture, prispevali svoj delež in ustvarili skupno duhovno ter materialno kulturo (še danes živi mnogo Slovencev, ki so se šolali tudi v Pragi – Plečnik je oblikoval Hradčane), vendar *ohranili svoje nacionalne identitete in posebnosti!* »Srednja Evropa« ali »Alpe-Jadran« za te narode ni drevesna krošnja z vsemi sadeži (državna tvorba), ampak *zgodovinsko-kulturne korenine. Če bi jih izruvali, bi se posušilo celo drevo.* »Srednja Evropa« je tudi *dokaz bratskega sožitja zahodnoslovanskih narodov med seboj in z drugimi, ter zgled za sožitje jugoslovanskim narodom!*

Za visoko kulturo in znanost pa velja le en kriterij: svetovno in nacionalno, (ne lokalno jugoslovansko) priznanje! Tako je mislil tudi Ivan Cankar!

Ugovarjamo tudi vsem tistim (zlonamernim in/ali brez hrbtenice), ki govore, da sta Slovenija in slovenski jezik »majhna«. Da slovenski jezik ni »majhen«, poudarja Slovensko jezikovno razsodišče in dr. Jože Toporišič, *saj prek 90 priznanih jezikov govori manjše število ljudi kot slovenščino!*

Prav tako tudi Slovenija ni majhna, saj je v mednarodnih informacijskih sistemih *prek 100 držav (skupnosti), – tj. velikanska večina, ki imajo pod 5 milijonov prebivalcev!* Tolikšnih je kar nekaj tudi v Evropi ali v bližini: Albanija, Andora, Danska, Finska, Irska, Islandija, Liechtenstein, Luksenburg, Malta, Monako, Norveška, San Marino, nato Izrael, Jordanija, Ciper, Kuvait, itd. itd. (prek 100).

V Evropi pa jih je še več (v okvirih federacij idr.), ki že imajo ali uveljavljajo svojo suverenost: Estonija, Litva, Latvija, Baskija, Armenija, Furlanija-Juljska krajina, Flamci, Valonci itd., mnogo je manjših od Slovenije, da ne omenjamo uveljavljenih pravic številnih držav in pokrajin v federacijah: Švici, Nemčiji, ZDA in drugih. *V svetu dokazano zmaguje trend za uveljavljanje suverenosti (in samostojnosti) vseh, tudi najmanjših skupnosti in narodov!* (poleg internacionalizacije na skupnih področjih).

Zavračamo vse pakete (nacistoidnih) metod, ki kakorkoli kratijo pravice drugih in netijo nesoglasja med narodi!

Kakor mi ne pogrevamo, da so naši dedje hudo trpeli pod slovanskimi janičarji z juga, tako tudi Milutin ne bi smel pogrevati naših avstro-ogrskih vojakov, ki niso vedeli, kam in zakaj jih ženejo. Kakor mi ne rečemo, da so Srbijo osvobodili Rusi, tudi drugi niso osvobodili nas (če so se po naključju ali namenoma znašli tam in tam in tudi slovenski izseljenci so se borili na jugu.) Vsak narod se je med NOV osvobodil sam, s pomočjo celotne partizanske vojske(!), vendar nismo drug drugemu ničesar dolžni!

Tako kot naravne, tudi kulturne različnosti neprecenljivo bogatijo svet!

4. ZAKLJUČNE UGOTOVITVE IN STALIŠČA K USTAVNIM SPREMEMBAM

Naša mnenja, stališča in utemeljitve proti osnutku amandmajem k ustavi SFRJ so nanizane v celotnem besedilu in jih ne bomo ponavljali. Poudariti in dodati pa želimo nekaj zaključnih ugotovitev in stališč.

4.1 Obsežni in zamotani predloženi osnutek amandmajem za večino posameznikov ni obvladljiv, zato je dolžnost RK SZDL in ustavne komisije SRS, da javnost takoj seznanita z jasnim povzetkom. Umaknejo naj se vse

motnje (volitve, zakonodajne razprave, prireditve) ali pa naj se razprava podaljša.

4.2 Ugotavljamo, da predlaganim spremembam ustave nasprotuje večina razpravljalcev in društvo slovenskih pesnikov in pisateljev, društvo slavistov, društvo oblikovalcev, društvo pravnikov, sociološki inštitut, mladina in mnogi drugi, kot tudi naša Zveza društev za varstvo okolja v Sloveniji. Tudi društvo pesnikov in pisateljev Hrvaške odklanja spremembo v »srbohrvaški« jeziki in zahteva, da ostane v ustavi »hrvaški knjižni jezik«. Naša stališča so podčrtana tudi s stališči in utemeljitvami znanstvenikov, umetnikov in družbenih delavcev ter velikih Slovencev in drugih velikih mož.

4.3 Glede *POSTOPKA* ustavnih sprememb menimo, da tega, kar določa veljavna (Avnojska) ustava in poslovnik, da namreč »predlog ustavnih sprememb, (ki sledi osnutku) sprejme Zvezni zbor na podlagi SOGLAŠJA SKUPŠČIN VSEH REPUBLIK IN POKRAJIN«, NI MOGOČE SPREMENITI! Tako tudi dr. Kristan, dr. Grad, dr. Šinkovec idr. S soglasjem vseh republik in pokrajin bi se lahko uvedli referendum po republikah, medtem ko je vsejugoslovanski referendum popolnoma izključen(!), saj ni v skladu s temeljnimi določili veljavne zvezne ustave! Vendar tudi republiški referendum za sprejemanje tako obširnih sprememb ne bi bil primeren!

– Republiški referendum bi lahko uvedli za to, ali naj se osnutek *umakne ali ne in za sprejem kratkih, jasnih ustavnih besedil.*

– Če bi kje izsilili drugačen postopek sprejemanja ustavnih sprememb, bi morala Slovenija (glede na naravno pravo) iskati zaščito v mednarodnih telesih za zaščito človekovih in narodnih pravic.

– Ko bodo v slovenski skupščini glasovali o soglasju k predlogu ustavnih sprememb, pa morajo delegati zavarovati interese in pravice slovenske nacije in drugih dobronamerno živečih v Sloveniji in tak predlog, kot je pred nami, *zavrnuti!*

– *Ogorčeno zavračamo predloge, da bi spremenili POSLOVNIK, po katerem se sprejema ustava. Prav tako ne smemo krniti pravic Zbora republik in pokrajin!*

– ZVOS zahteva, da se

(1) nesprijemljivi osnutek zveznih amandmajev *umakne,*

(2) in naj najprej *vsaka republika in pokrajina napiše svoje,* ker se le na podlagi sprejetih republiških lahko spremeni zvezna ustava večnacionalne federacije; ti amandmaji naj bodo kratki in jasni;

(3) potem preveriti možnost različne stopnje povezav v federaciji bolj ali manj konfederativnih oblik, glede na večje ali manjše razlike in interese med republikami. Uveljaviti posebna določila po federalnih enotah.

4.4 Tudi o *VSEBINI* ustavnih sprememb smo svoja stališča že izrazili. Ponavljamo, (4) da z *zveznim zakonom in na zvezni ravni v večnacionalni federaciji ne smejo urejati (temeljev sistemov): kulturnih dejavnosti, šolstva in izobraževanja ter drugih družbenih dejavnosti, gospodarskih dejavnosti, velikih tehnoloških sistemov,* (razen skupnih splošnih elementov točno določenih dejavnosti), *varstva okolja* (razen skupnih splošnih elementov, načel in standardov), *vodnih režimov* (razen dela mednarodno-medrepubliških zadev), *davčnih sistemov, sodstva, ustanavljanja OZD, združevanja v društva, mednarodnih stikov in še marsikaj,* kar je po veljavni ustavi, ali pa bi

moralo biti, v republiški pristojnosti! Spremeniti pa je treba še (5), zmanjšati »aparatus« in zvezno pristojnost in jo natančneje opredeliti, (6) bolj poudariti obvezo o odgovornem delu in to, da mora vsaka republika skrbeti za lasten razvoj in za celoto! (Doslej nekatere federalne enote niso obvladovale ne enega, ne drugega!). (7) Postopoma je treba ukiniti pomoč »manj razvitim«, ker je bilo prav zaradi lahko pridobljenih sredstev preveč zlorab in nesmotrnih vlaganj, kar je eden pomembnih vzrokov krize! Pa tudi zato, ker so danes vse federalne enote, vsaka drugače, manj razvite in zato, ker je končno treba mobilizirati latentne lastne zdrave sile in primerjalne prednosti republik, ki so zelo različne. S tem in z zdravimi tržnimi odnosi ter odpiranjem v svet bi lahko dosegli skorajšen razcvet vse SFRJ! (Danes namreč iz teh sredstev pospešeno gradimo najrazkošnejše objekte »čast kulturi na Kosovem, za našo enakovredno pa ni. Ne za naše »Gosposvetsko polje«). (8) Zahtevamo večjo demokratizacijo, večjo samostojnost republik in gospodarskih subjektov, v Sloveniji neposredne volitve, pomoč in podporo svobodni ustvarjalnosti, -kmetom, -mladini, -obmejnim in manj razvitim območjem, -kulturi in izobraževanju, ukiniti zemljiški maksimum, uveljaviti ekološki pristop v gospodarstvu in življenju, uveljaviti skrb za razvoj slovenskega naroda v SRS in zunaj meja (omogočiti stanovanja, rojstvo otrok i. dr., tudi vrnitev Slovencev) ter za dolgoročni razvoj Slovenije, zagotoviti pravno državo (civilno družbo) in uresničevanje pravic posameznika, družbenih skupin in narodov, narodnosti, preprečiti odtujevanje dela, rezultatov dela in odločanja, posodobiti lastninske oblike in slovensko civilno-obrambno pripravljenost (s slovenskimi predstavniki), zmanjšati državno in povečati družbeno odločanje (ter odgovornost) in brezpogojno uveljaviti enakopravno rabo slovenščine in drugih jezikov narodov v JLA ter v Jugoslaviji.

– Naj končamo z mislijo družb. teoretika *Edvarda Kardelja* (Razvoj slov. narodnega vprašanja 1939): »V Jugoslaviji si morajo Slovenci priboriti tak položaj, da bo ta del Slovencev postal privlačno središče vsega slovenskega naroda! Pri tem ima Jugoslavija pomen za Slovence samo toliko in dotlej, dokler bodo v njej in z njo zavarovani slovenski narodni interesi!«.

– Prav podobna so sporočila Čebinske listine, podobno pa je menil veliki slovenski pisatelj *Ivan Cankar* v svojih znamenitih govorih in pismih (1913): »Kakšno jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celo v jezikovnem smislu zame sploh ne eksistira... Po kulturi, ki je sad večstoletne separatne vzgoje, smo si med seboj veliko bolj tuji, nego je tuj naš gorenjski kmet tirolskemu, ali pa goriški viničar furlanskemu, bodi kriva zgodovina, bodi kriv kdorkoli... kakor ste videli, sem smatral jugoslovanski problem za to, kar je, namreč za izključno političen problem!«

– Naš veliki pesnik *France Prešeren* pa je zapel:

»Žive naj vsi naródi,
ki hrepené dočakat' dan,
da, koder sonce hodi,
prepir iz sveta bo pregnan,
da rojak
prost bo vsak,
ne vrag, le sosed bo mejak!«

Vendar pa ne smemo pozabiti, da je Prešeren hkrati napisal tudi:

»V sovražnike 'z oblakov
rodú naj naš'ga trešči grom!
Prost, kot je bil očakov,
naprej naj bo Slovencev dom;
naj zdrobé
njih roké
si sponse, kjer jim še težé!»

Smo za boljšo samoupravno socialistično demokracijo in za strpno, prijateljsko sožitje med vsemi samostojnimi in enakopravnimi republikami ter med narodi in narodnostmi v SFRJ!

KRONIKA

UTRIP AMERIŠKEGA PESNIŠTVA

Književnost Združenih držav Amerike, sama po sebi mlada, vsekakor mlajša od slovenske, je zrasla v vrhove z najboljšimi književniki šele tedaj, ko se je razbremenila evropskega vzorca in dolžniškega razmerja in mimo strujnih opredelitev, čeprav ne čisto brez povezave ali s plodnimi stičiči, ki niso hranila izvirnosti. Globje je odmevala v evropskem prostoru zlasti s pesnikom Waltom Whitmanom pa z Edgarjem Alanom Poejem, oba sodita v 19. stoletje, šele v fin de siècle pa se začenja kazati njun vpliv v Evropi. Ameriška književnost doživi dejanski razcvet v 20. stoletju. V slovenski prevodni praksi že pred vojno prednjači daljša proza, predvsem roman, enako se dogaja v povojnih letih od petdesetih let dalje, ko so prevodno zastopana glavna pisateljska imena, z izjemo najmlajših. Paradoksalna je ugotovitev, da je zatem ameriška dramatika v povojnih letih dosti bolj živa v zavesti slovenskega prostora, kot pa poezija, četudi gre za posamezne, redke pesniške predstavitve v domači revialiki. Tudi drugod po svetu ni položaj pesniške besede kaj dosti drugačen – poezija, žal, ostaja za proznimi in dramskimi dosežki, vsaj kar zadeva širše receptivnosti. Tako se je pozno pojavila Antologija ameriške poezije 20. stoletja (CZ, 1986), kot jo je zbral, uredil, preve-

del Miha Avanzo. Prevode pa so prispevali še: Andrej Arko, Bogdan Gradišnik, Boris A. Novak, Mart Ogen, Denis Poniž, Jure Potokar, Marjan Strojan, Veno Taufer, Dane Zajc, Irena Zorko Novak. Zanimivo bi bilo vedeti, kakšna je antologija ameriškega pesništva, ki jo ima pripravljeno Mart Ogen. Kakor koli že, pred nami je prva tovrstna antologija kot skupen dosežek prevajalcev.

Škoda, da je urednik antologije začrtal izbor pesmi z 20. stoletjem. Z E. A. Poejem in W. Whitmanom bi antologija pridobila, saj sta v marsičem utirala pota modernega izražanja, zlasti drugi. Verjetno je urednik iz istih razlogov opustil Edwina Arlongtona Robinsona, ki je dejansko ustvarjal na koncu 19. stoletja in na začetku 20. in ga imajo za dosti eksistencialno živorodnega poeta. Sicer pa je položaj ameriškega pesništva ob prelomu stoletja dokaj zapleten, ne brez cikle tradicionalizma in didaktike. Kot bi prej ne bilo pesnika Travnih bilk. Na Harvardu študirajoči »Evropejec« T. S. Eliot je potožil: »Mislim, da ne pretiravam, če povem, da ne v Angliji ne v Ameriki ni bilo pesnika, ki bi bil 1908. mogel koristiti začetniku.« In vendar je dve leti kasneje mogoče govoriti o renesansi ameriškega pesništva, ko ena smer začenja navezovati izrazne možnosti na evropsko pesništvo – brez kakšnega dolga do njega – kot npr. Ezra Pound, pa druga smeriš-